

Demokrasinin Temel Belirleyicisi Olarak Vergi Adaleti Algısı: Türk Dünyası Ülkeleri İçin Bir Karşılaştırma

Fatih SARAÇOĞLU¹

Iraz HASPOLAT KAYA²

Rana DAYIOĞLU ERUL³

Öz

Vergi adaleti ve demokrasi, birbirine pozitif yönde etki eden iki kavram olup kavramlar arasındaki etkileşim, ülkelerin sosyoekonomik gelişmişlikleri ve benzerlikleri çerçevesinde biçimlenmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel araştırma sorusu olan vergi adaletinin demokrasinin temel bir özelliği olup olmadığı hususu; toplumsal, kültürel, tarihi, ekonomik ve coğrafi unsurlar vb. ortak veya benzer özellikleri nedeniyle Türk devletleri açısından incelenmiştir. Türk devletlerinin söz konusu ortak özellikleri; sürdürülebilir kalkınmanın itici gücü olarak tanımlanan kültürün de belirleyicileri olan ekonomik büyüme, demokrasi, insani gelişmişlik endeksi, politik istikrar, hukuk kurallarının etkinliği, yönetim, bireysel özgürlük, sosyal sermaye, ekonomik gelişmişlik ve eğitim endeksleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Böylelikle Türk devletlerinin benzer toplumsal özellikleri ortaya konulmuş ve vergi adaleti ile demokrasi etkileşimi bu toplumsal özelliklerin benzerlik ve farklılıkları doğrultusunda irdelenmiştir. Bu değerlendirmede, World Values Survey tarafından oluşturulan endekslerden yararlanılmış ve Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkiye dahil olmak üzere altı Türk dünyası ülkesinin benzer ve farklı özellikleri çerçevesinde bu ülkelerde vergi adaleti ve demokrasi ilişkisi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dünyası, demokrasi, vergi adaleti, toplumsal benzerlikler, kültür.

Perception of Tax Justice as a Main Determinant of Democracy: A Comparison of Turkic World Countries

Abstract

Tax justice and democracy are two concepts that positively influence each other and the interaction between them is formed by the socioeconomic development and similarities of countries. In this context, The main research question of the study, whether tax justice is a fundamental characteristic of democracy, is examined in terms of Turkic states due to their common or similar characteristics, such as social, cultural, historical, economic and geographical factors. These common characteristics of the Turkic states are evaluated within the framework of economic growth, democracy, human development index, political stability, rule of law, governance, personal freedom, social capital, economic quality and education index, which are also determinants of culture, defined as the driving force of sustainable development. Thus, similar social characteristics of Turkic states are revealed and the interaction between tax justice and democracy is examined in line with the similarities and differences of these social characteristics. In this assessment, the indexes created by the World Values Survey were used and the relationship between tax justice and democracy in six Turkic world countries, including Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan and Turkey, was evaluated within the framework of their similar and different characteristics.

Keywords: Turkic world, democracy, tax justice, social similarities, culture.

¹ Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, fatih.saracoglu@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5778-0488.

² Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, iraz.haspolat@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2380-416X.

³ Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, mrana.erul@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9073-6430.

Bu makaleye atıfta bulunmak için: Saraçoğlu, F., Haspolat, I. ve Erul, R. M. (2026). Demokrasinin Temel Belirleyicisi Olarak Vergi Adaleti Algısı: Türk Dünyası Ülkeleri İçin Bir Karşılaştırma. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28 (1), 1-28.

<https://doi.org/10.26745/ahbvuibfd.1838162>

To cite this article: Saraçoğlu, F., Haspolat, I. ve Erul, R. M. (2026). Perception of Tax Justice as a Main Determinant of Democracy: A Comparison of Turkic World Countries. *Ankara Hacı Bayram Veli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 28 (1), 1-28.

<https://doi.org/10.26745/ahbvuibfd.1838162>

Giriş

Vergilemede yatay ve dikey eşitlik/adalet ilkelerinin hayata geçirilmesi, vergi ödeme gücünün tam ve doğru biçimde kavranması, toplum tarafından kabul edilen adalet ölçülerine uygun bir gelir bölüşümü, kişilerin yaşamlarını sağlayabilecek gelirlerinin vergi dışında bırakılması, ayırma ilkesinin uygulanması, şiddetli ve taraflı işlemlerden kaçınılması vergi sisteminin adil biçimde uygulandığına dair toplumsal algıyı güçlendirecek, vergiye gönüllü uyumun belirleyicilerinden olacaktır.

Demokrasi, halkın yönetime katılımını, tüm bireylerin eşit bir şekilde katılımıyla karar alma sürecini, hesap verebilirliği ve hukukun üstünlüğünü esas alan bir yönetim biçimi olup demokratik sistemlerdeki şeffaflık, temsiliyet ve hesap verebilirlik ilkeleri vergilendirmeye doğrudan ilgilidir.

“Temsilsiz vergi olmaz” ilkesi, vergi adaletinin demokratik yönetimle ne kadar yakından ilişkili olduğunu açıklamakta; seçim süreçlerinin bir parçası olarak vergi politikalarının da tartışılması, vatandaşların temsilcileri aracılığıyla vergi yükünün dağılımına etki edebilmesi, vergilerin nasıl harcandığına ilişkin denetim mekanizmalarının işletilmesi vergi adaletinin sağlanmasını ve vergi bilincinin gelişmesini desteklemektedir. Öte yandan vergi sisteminin adaletsiz olduğu algısı demokrasiye olan inancı zedeleyecek; vergi kaçakçılığı, kayıt dışı ekonomi gibi sorunları beraberinde getirebilecektir.

Türk devletleri, birbirleriyle güçlü bir etkileşim halinde olup bu etkileşimin gerçekleşmesinde ortak dil, kültür, gelenek, gelişmişlik düzeyi, tarih gibi bağlar etkili olmaktadır. Bu çalışmada toplumsal, kültürel, tarihi, ekonomik ve coğrafi açıdan ortak özellikleri nedeniyle Türk devletleri seçilmiş olup bu ülkelerde vergi adaleti algısı ve demokrasi etkileşimi değerlendirilecektir. Türk dünyası ülkelerinin söz konusu benzer özellikleri öncelikle bazı sosyal ve ekonomik veriler çerçevesinde incelenecek, daha sonra ise vergi adaleti ve demokrasi etkileşimi, Türk dünyasına ilişkin özellikli durumlar çerçevesinde değerlendirilecektir. Zira ortak veya benzer nitelikteki bu özellikler demokrasi düzeyini etkilemekte, demokratiklik düzeyi ise söz konusu toplumsal ve yapısal unsurlar çerçevesinde vergi adaleti algısını oluşturmaktadır.

1. Vergi Adaleti Algısı ve Demokrasi ile İlişkisi

Adam Smith, her devletin vatandaşlarının, devlet harcamalarına mümkün olduğu kadar vergi ödeme güçleri göz önünde tutularak devletin koruması altında elde ettikleri gelirle orantılı olarak katkıda bulunması gerektiğini ifade etmiştir (Türk, 137). Vergilemenin ilk-ana kanunu olarak gördüğü ödeme gücüne göre vergilendirmeye adil bir vergi sisteminin toplumun zengin üyelerini fakirlerden daha fazla vergi ödemeye çağırdığını varsaymaktadır (Eckstein, 53). Aslında ödeme gücü ilkesi iki kısma ayrılmakta; zenginlerin daha fazla ödeme yapmalarının yanı sıra aynı durumda

olanların da (aynı gelir grubunda olanlar) aynı vergiyi ödemelerinin gerektiğini belirtmektedir (Eckstein, 53).

Adam Smith'in adalet (ya da günümüzde eşitlik) ilkesi olarak açıklanan bu ilke, kişilerin ekonomik güçlerine göre vergi yüküne katılmaları anlamına gelmekte, bu açıdan mutlak bir kavram olmayıp mümkün olduğu kadar eşitlik kavramını ifade etmektedir.

Vergide hukuksal eşitlik/adalet ya da vergi kanunları önünde eşitlik/adalet, vergi kanunlarında belirtilen bir durumda olan mükelleflerin aynı vergilendirme rejimine tabi tutulmasını ifade etmekle birlikte; günümüzde farklı hukuksal durumda olanların farklı hukuksal kurallara bağlı tutulmasının buna bir aykırılık oluşturmayacağı kabul edilmiştir. Bu açıdan vergide eşitlik/adalet ilkesi, yatay ve dikey eşitlik/adalet olmak üzere ikiye ayrılarak incelenebilmekte; yatay eşitlik/adalet, aynı miktarda gelir elde eden ve aynı durumda olan mükellefleri benzer şekilde vergilendirmeyi ifade ederken; dikey eşitlik/adalet, sosyal ve ekonomik durumları birbirinden farklı olan mükelleflerin birbirinden farklı düzeyde vergi ödemesi olarak ifade edilebilir (Aksoy, 257).

Vergiler, yatay eşitlik/adalet ve dikey eşitlik/adalet kriterlerini karşılamaya ne kadar yaklaştıklarına göre adil veya haksız olarak değerlendirilebilir. Yatay eşitlik/adalet, yönetimin otoriter ilkelerine karşı demokratik ilkeleri kabul edenleri memnun eden bir etik değer yargısının uygulamasını temsil eder (Aronson, 305). Dikey eşitlik/adalet, eşit olmadığı düşünülen insanlar arasında kabul edilebilir bir vergi ödeme modeli gerektirir. Çünkü insanların vergi yüklerinin kabul edilebilir bir dikey dağılımı olduğuna inandıkları her şey üzerinde fikir birliği olmayacaktır (Aronson, 305).

Yatay ve dikey eşitlik/adalet görüşleri bir yana, adalet kavramının kesin ve mutlak olmadığı, toplumun anlayışına, zamana ve yere göre değişmekte olduğu dikkate alındığında vergide adaletin de topluma, hatta kişilere, yere ve zamana göre değişmekte; ekonomik, sosyal, siyasal ve ahlaki düşüncelerin bu açıdan belirleyici olduğu unutulmamalıdır (Erginay, 43). Bu çerçevede keskin bir biçimde neyin adil olduğunu belirlemek kolay değildir ve adil vergileme kriterleri, içinde bulunulan koşullara göre değişmektedir (Çetinkaya, 9). Dolayısıyla vergilendirmede adalet kavramının herkesi tatmin edecek biçimde tanımlanması mümkün değildir. Vergilemede adalet ilkesi, somut olarak ortaya konulamayan, hissedilebilen, diğer ilkeleri tamamlayan ve onların yetersiz kaldığı noktalarda devreye giren bir ilkedir (Çetinkaya, 9).

Böyle bir bakış açısıyla vergilendirmede adalet, belirli vergilendirme yöntemlerinin ve ödeme gücünün tartışılmasından, sosyal adaleti içerecek şekilde genişletilmekte, vergi düzenlemelerinin tasarlandıkları amaca gerçekten ulaşmış olmadığı araştırılmasına kadar uzanmaktadır (Bennett ve Lippincott, 493).

Vergilemede adaletin amacı, bireyler arasındaki vergi dağılımını ahlaken tatmin edici bir anlamda düzenlemektir (Neumark, 73). Dolayısıyla aslında adalet ilkesi eşitlik ilkesiyle karıştırılmamalıdır. Çünkü eşitlik her zaman adaleti sağlamamaktadır; eşitlik matematiksel bir kavram olduğu halde, adalet psikolojik ve sosyal yönleri olan bir kavramdır; vergilemede adalet, sadece elde edilen gelire göre değil, şahsi ve ailevi durumların dikkate alınmasını da gerektirmektedir (Türk, 120).

Bir bütün olarak vergi sistemi düşünüldüğünde, doğrudan vergi yükünün adil dağılımı açısından; bireysel vergi mükelleflerine verilen hizmetin kamu otoritesine maliyeti, bu tür hizmetlerin bireysel vergi mükelleflerine sağladığı fayda ve bireysel “ödeme gücüne göre” vergilendirme gibi alternatif ilkelerden söz edilebilir (Dalton, 89). Ancak, vergide adaletin kesin olarak sağlanması imkansız olmakla birlikte, vergide adaletin sağlanması bakımından üzerinde görüş birliğine varılmış hususlar olduğu da ihmal edilmemelidir.

Optimum iktisadi refahın sağlanması bakımından;

- başkalarının refahı ile tutarlı olmak koşuluyla azami seçiş hürriyeti,
- tüm kaynakların teknolojinin koyduğu sınırlar içinde tüketici ve faktör sahipleri tercihlerine göre optimum hayat düzeyi,
- optimum büyüme hızı,
- toplum tarafından kabul edilen adalet ölçülerine uygun bir gelir bölüşümü,

amaçları önem taşımaktadır (Edizdoğan vd., 241).

Bu amaçları gerçekleştirmeye yarayacak vergi sistemi için kabul edilen ilkelerden biri de adalet ilkesidir (Edizdoğan vd., 241).

Vergilemede adaletin sağlanmaya çalışılması bağlamında yatay ve dikey eşitlik/adalet ilkelerinin hayata geçirilmesi, vergi ödeme gücünün tam ve doğru biçimde kavranması, toplum tarafından kabul edilen adalet ölçülerine uygun bir gelir bölüşümü, şahsi ve ailevi durumlar dikkate alınarak kişilerin ancak yaşamlarını sağlayabilecek gelirlerinin vergi dışında bırakılması, emek ve sermaye gelirlerinin vergilendirilmesinde farklı işlem yapılması, şiddetli ve taraflı işlemlerden kaçınılmasına yönelik uygulamalar (Erginay, 43-44) vergi sisteminin adil biçimde uygulandığına dair toplumsal algıyı güçlendirecek, bireylerin vergi sisteminin adil, eşitlikçi ve meşru olduğuna dair bu algıları vergiye gönüllü uyumun temel belirleyicilerinden olacaktır.

Demokrasi, tüm üyelerin eşit bir şekilde katılımıyla karar alma sürecini, halkın yönetime katılımını, hesap verebilirliği ve hukukun üstünlüğünü esas alan bir yönetim biçimidir. Dolayısıyla vergide adalet algısı ile demokrasi, özellikle kamusal meşruiyet, toplumsal güven ve devlet-vatandaş ilişkisi açısından yakından ilişkilidir. Demokratik sistemlerdeki şeffaflık, temsiliyet ve hesap verebilirlik ilkeleri vergilendirmeye de doğrudan ilgilidir.

“Temsilsiz vergi olmaz” ilkesi, demokrasinin temel ilkelerinden biri olup demokrasinin mali boyutunu özetlemekte, vergi adaletinin demokratik yönetimle ne kadar yakından ilişkili olduğunu açıklamaktadır. Demokratik rejimlerde seçim süreçlerinin bir parçası olarak vergi politikalarının da tartışılması, vatandaşların temsilcileri aracılığıyla vergi yükünün dağılımına etki edebilmesi, vergilerin nasıl harcandığına ilişkin denetim mekanizmalarının işletilmesi vergi adaletinin sağlanmasını ve vergi bilincinin gelişmesini desteklemektedir.

Bireylerin vergi yükünün gelir düzeyine göre adil dağıtıldığını, vergilerin kamu hizmetlerine eşit ve etkin biçimde dönüştüğünü, devletin kaynak kullanımında şeffaf olduğunu düşünmesi vergi uyumunun artması ve vergi sisteminin başarılı olması bakımından önemli olup vergi sisteminin adaletsiz olduğu algısı demokrasiye olan inancı zedeleyecek; vergi kaçakçılığı, kayıt dışı ekonomi gibi sorunları beraberinde getirebilecektir.

Demokrasi ile vergi adaleti algısının teorik temellerini toplumsal sözleşme teorisinde ve kamu tercihi teorisinde de görmek mümkündür. Toplumsal sözleşme teorisinde vatandaşlar vergileri, devletin kamu hizmetleri ve güvenlik sağlaması karşılığında ödemektedir ve demokrasilerde bu sözleşme daha açık ve meşru biçimde işlemekte; vergi adaleti algısı, bu sözleşmenin sürdürülmesinde kilit rol oynamaktadır. Toplumsal sözleşme teorisi öncülerinden Jean-Jacques Rousseau, toplumsal sözleşmenin temelini mülkiyet olduğunu belirtmekte, vergilerin halkın rıza ve onayına tabi olması gerektiğini savunmakta, vergilerin halkın veya onun temsilcilerinin rızası olmaksızın meşruiyet kazanamayacağını ifade etmektedir (Aktan, 194).

Rousseau toplumdaki adaletsizlik ve eşitsizliğin vergiler yoluyla düzeltilebileceğini düşünmektedir. Ona göre; vergilerin adaletli ve gerçekten oranlı biçimde dağıtılması için, bunların matrahları sadece mükelleflerin mal varlıklarıyla basit orantılı olarak değil, toplumsal konumları arasındaki farklarla ve servetlerinin fazlalık dereceleriyle doğru orantılı olarak saptanmalıdır ve vergilerin özgürlükleri koruyacak, eşitsizlikleri ise azaltacak biçimde düzenlenmesi gereklidir (Aktan, 194).

Kamu tercihi teorisine göre, demokrasilerde seçmenler vergilendirme ve kamu harcamalarına dair tercihlerini oylarıyla yansıtmaktadır ve dolayısıyla bu durum politikacıları daha adil ve toplumun genel çıkarına uygun vergi politikaları üretmeye zorlamaktadır. Farklı bir ifadeyle kamu tercihi teorisinde de vergi sistemlerinin işlevlerinden biri kamu sektöründe etkili “karar verme mekanizmasını” geliştirmektir ve vergi sisteminin en önemli işlevi; kamu harcamalarının maliyeti olan vergi-fiyatlarının doğru sinyal vermesi gerekmektedir ki, bireyler kamu ile ilgili kararlarında bunu dikkate alabilsinler (Sağbaş, 171).

Demokratik ülkelerde vergi adaletine yönelik algılar ve dolayısıyla vergiye gönüllü uyum genellikle daha yüksektir ve şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımın artması vergi gelirlerinin sürdürülebilirliğini

güçlendirmektedir. Öte yandan vergi sisteminin adil olarak algılanması, demokratik kurumlara desteği ve toplumsal uyumu güçlendirmektedir.

Sonuç olarak, bir ülkenin vergi yapısı, ekonominin gelişmişlik düzeyi ve vergilerin adil dağılımı hakkında fikir vermektedir (Ay ve Güneş Ay, 574). Sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyinin, eğitim düzeyinin, ülkedeki refah düzeyinin yüksek olduğu, hukuk kurallarının etkin bir biçimde uygulandığı, etkin ve adil bir yönetimin ve yönetim biçiminin olduğu, dolayısıyla demokratiklik düzeyinin yüksek olduğu ve vatandaşlar tarafından yüksek olarak algılandığı ülkelerde vergi ödeme isteği de daha yüksek olacaktır. Dolayısıyla gelişmiş ekonomiler kalkınmalarını tamamlayıp sosyal devlet işlevlerini yerine getirdikleri için bu ülkelerin vergi sistemlerinde daha adil vergiler ağırlık taşırken; ekonomik gelişmenin henüz başında olan ekonomilerde, tahsil edilmesi daha kolay olan, vergi mükellefi psikolojisiyle uyumlu olan ve büyük sosyal tepkilere yol açmayacak vergiler ağırlık taşımaktadır (Ay ve Güneş Ay, 574). Bu bağlamda vergi ve demokrasi ilişkisi önem taşımaktadır. Sonraki bölümde gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türk dünyası ülkelerinin bu özellikleri, benzerlikleri kapsamında verilerle incelenecek, böylece daha sonra irdelenecek olan vergi adaleti ve demokrasi etkileşimine temel oluşturacaktır.

2. Ortak Nitelikleri Çerçevesinde Türk Dünyası Ülkeleri ve Etkileşim

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığına kavuşan birçok Türk devleti, birbirleri ile güçlü bir etkileşim halinde olup bu etkileşimin gerçekleşmesinde ortak dil, kültür, gelenek, gelişmişlik düzeyi, tarih gibi bağlar etkili olmaktadır. Türk devletleri, 2009 yılında Nahcivan Anlaşması ile Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyinin kurulmasıyla birlikte uluslararasılaşma yolunda önemli bir adım atmış olup Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye'nin üye olduğu Türk Devletleri Teşkilatı kapsamında halen birçok çalışma sürdürülmektedir.

Toplumsal, kültürel, tarihi, ekonomik ve coğrafi özellikler nedeniyle benzerlik taşıyan Türk devletlerinin ortak özellikleri nedeniyle vergi adaleti algısı ve demokrasi etkileşiminin değerlendirilmesinde bu ülke grubu seçilmiştir. Çalışmanın esas değerlendirme konusu olan vergi adaletinin demokrasinin temel bir özelliği olup olmadığı konusuna geçilmeden önce bu ülkelerin ortak özelliklerinin niceliksel olarak incelenmesinde yarar görülmektedir.

1996 UNESCO Raporu, sürdürülebilir kalkınmanın hem itici gücü hem de kolaylaştırıcısı olarak kültürün rolünü tanımlarken dikkate alınması gereken unsurları araştırmıştır. Bu unsurlar; ekonomi, eğitim, yönetişim, sosyal katılım, cinsiyet eşitliği, iletişim ve miras olarak belirlenmiştir⁴. UNESCO raporlarına göre kültürü belirleyen unsurlar bu yedi unsur olup Türk dünyasının kültürel benzerlikleri,

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. UNESCO 2009.

aynı zamanda sosyal, tarihi, ekonomik benzerliklerini de beraberinde getirdiğinden ülkelerin benzerlikleri bu unsurları kapsamına alan Tablo 1'deki veriler çerçevesinde değerlendirilecektir.

Tabloda yer alan ekonomik büyüme verileri (2024) Dünya Bankasından; demokrasi endeksi (2024) Economist Intelligence Unit verilerinden; insani gelişmişlik endeksi (2023) United Nations Development Programme (UNDP) verilerinden, politik istikrar ve hukuk kurallarının etkinliği (2023) Dünya Bankasından (Worldwide Governance Indicators); yönetim, bireysel özgürlük, sosyal sermaye, ekonomik gelişmişlik ve eğitim endeksleri (2023) ise Legatum Prosperity Index verilerinden elde edilmiştir. Dünya Bankasından elde edilen tüm veriler yüzde değerleri, insani gelişmişlik endeksi 0-1 arasında 1'e doğru artan değeri, Legatum Institute verileri ise çalışmaya dahil edilen 167 ülke arasından aldığı sıralama değerini yansıtmaktadır.

İlk olarak, ekonomik büyüme gayrisafi yurtiçi hasılda meydana gelen yıllık yüzde değişimi ifade etmektedir. Türk dünyası ülkeleri gelişmekte olan ve orta gelirli ülkeler olarak nitelendirildiğinden, ekonomik büyüme oranları birbirine yakın olup diğer pek çok ülkeye kıyasla iyi düzeydedir. Bu veri Kırgızistan ve Tacikistan'da en yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Benzer bir veri olan ekonomik gelişmişlik endeksinde⁵ ise Kırgızistan ve Tacikistan en son sıralardadır. Bu durum, söz konusu iki ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyinin diğer ülkelere göre daha düşük olmasına rağmen, ekonomik büyüme oranında en yüksek değerlere sahip olmasıyla gelişim konusunda önemli adımlar atıldığını göstermektedir. Türkiye ise ekonomik gelişmişlik düzeyinde orta sıralarda yer almakta olup bu husus son beş yılda yaşanan yüksek enflasyon, yüksek döviz kurları vb. nedenlerle güven endeksinin ve buna ek olarak vatandaşların yaşam standartlarından duyduğu memnuniyet düzeyinin düşmesi ile açıklanabilir.

Tablo 1. Türk Dünyası Ülkelerinin Benzerliğine İlişkin Seçilmiş Veriler

	Azerbaycan	Kazakistan	Kırgızistan	Özbekistan	Tacikistan	Türkiye
Ekonomik büyüme	4,07	4,8	9,04	6,5	8,4	3,18
Ekonomik gelişmişlik	65	38	88	79	109	71
İnsani gelişmişlik endeksi	0,789	0,837	0,720	0,740	0,691	0,853
Demokrasi	2,8	3,08	3,52	2,1	1,83	4,26
Hukuk kurallarının etkinliği	29,25	36,79	12,74	23,11	9,91	32,55
Politik istikrar	18,01	36,49	26,54	40,76	27,49	13,74

⁵ Bu endeksin oluşturulmasında; yaşam standartları (yaşam standartlarından memnuniyet, hane halkının gelir düzeyinden memnuniyeti, beş yıllık ekonomik büyüme oranı), ekonominin kapsamlılığı (herkesin toplumda yer almasını sağlayacak kaynak ve olanaklara sahip olma derecesi), tekelleşmeyi önleyici politikalar (üreticilerin piyasada serbest rekabet ortamına sahip olup olmadıkları ve tüketicilerin neyi satın alacakları konusunda seçim yapıp yapamayacakları), iş gücüne katılım oranı (15 yaş ve üzeri iş gücüne katılım oranı, 15 yaş ve üzeri kadınların iş gücüne katılım oranı, işsizlik oranı), ticarete rekabet edilebilirlik düzeyi ve ticari dışa açıklık (ticarete yönelik tarife dışı engellerle ilgili algılamalar) gibi hususlar dikkate alınmaktadır (Legatum Institute 48).

Yönetişim	113	99	108	123	129	128
Bireysel özgürlük	144	126	103	147	145	152
Sosyal sermaye	132	108	100	46	52	137
Eğitim	79	35	85	73	81	74

İnsani gelişmişlik endeksi; sağlık, eğitim ve yaşam standardı olmak üzere üç farklı ölçüte dayanılarak geliştirilmiştir⁶. Bu endeksin, vatandaşların o ülkede yaşamaktan duydukları memnuniyet düzeyini ya da ülkelerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerini göstermesi dolayısıyla yüksek gelirli veya gelişmiş ülkelerde 1'e yakın olarak gerçekleştiği düşünüldüğünde; Türk dünyası ülkelerinde de oldukça yüksek olması ve altı ülkenin birbirlerine benzerliği nedeniyle endeksin çok yakın değerler alması dikkat çekicidir.

Demokrasi düzeyine bakıldığında; Türkiye'nin en yüksek, Tacikistan'ın ise en düşük değere sahip olduğu görülmektedir. Hukuk kurallarının etkinliği endeksi de demokrasiye paralel bir biçimde Tacikistan için aynı sonucu ortaya çıkarmakta olup Türkiye ise bu endekste Kazakistan'dan sonra ikinci en yüksek değeri alan ülke konumundadır. Demokrasi ve hukuk kuralları endeksleri ile ilişkili olan başka bir endeks de politik istikrardır⁷. Politik istikrar, terörizm de dahil olmak üzere ülkedeki şiddet eğilimini ve politik istikrar düzeyini temsil etmektedir. Bu endeks dikkat çekici bir biçimde Türkiye'de en düşük değerini almakta olup bu durum, ülkemizde yaşayan terör olayları, güvenlik riski gibi nedenlerle güven endeksinin düşmesinden ileri gelmektedir.

Yönetişim, hukuk kurallarının etkinliği ile yüksek etkileşimi olan bir endekstir. Nitekim bu endeksin oluşturulmasında⁸ hukukun üstünlüğünün önemli düzeyde etkisi bulunmaktadır. Endekse ilişkin verilere bakıldığında hukuk kurallarının üstünlüğü endeksinin en yüksek olduğu Kazakistan'da yönetişimin de en yüksek olarak gerçekleştiği görülmektedir. Tacikistan ise demokrasi ve hukuk

⁶ Sağlık boyutu, ortalama yaşam süresi; eğitim boyutu, 25 yaş ve üzeri yetişkinler için ortalama eğitim süresi ve okul çağına gelen çocuklar için beklenen eğitim süresi ortalaması; yaşam standardı boyutu ise kişi başına düşen milli gelir ile ölçülmektedir. Endeks, bu ölçütlerin ortalama değerinin alınmasıyla elde edilmektedir.

⁷ Politik istikrar endeksinin oluşturulmasında; devletin istikrar düzeyi, ülkedeki iç ve dış çatışmaların yoğunluğu, ülke içi etnik, dini ve bölgesel çatışmalar, terörizm ve terörizmin neden olduğu maliyetler, uluslararası gerilim/terör tehdidi, güvenlik risk düzeyi, protesto ve isyanların niteliği (işçiler ile ilgili olanlar hariç), eyaletler arası savaş, silahlı çatışmalar ve şiddet içeren gösteriler yapılması, sosyal çatışmaların yoğunluğu (toprak ile ilgili olanlar hariç), iç savaş riski gibi değişkenler dikkate alınmaktadır.

⁸ Yönetişim endeksi oluşturulurken; hukukun üstünlüğü (toplumun hukuk kurallarına olan güveni, sözleşmelerin uygulanması, mülkiyet hakları, polis ve mahkemelere ilişkin işlemlerde herkese eşit davranılması, Dünya Bankası hukuk kuralları endeksi, yargının bağımsızlığı), hükümetin güvenilirliği (hükümetin en az yolsuzlukla ne kadar şeffaf ve öngörülebilir bir şekilde faaliyet gösterdiği, hükümetin politika değişikliklerinin şeffaflığına ilişkin algılar, kamu kesimi yolsuzluğu), hükümetin performansı (sivil hizmetin performansı, regülasyonların ve politikaların işletmeleri ne derecede teşvik ettiği, hükümetin iyi bir politika oluşturup uygulayabilme yeteneğine ilişkin algılar, kamu hizmetlerinin ve sivil hizmetlerin kalitesi ve bağımsızlığı, vatandaşların hükümete olan güveni) ve politik katılım (tüm vatandaşların siyasi sürece aktif katılımlarının olup olmadığı, seçimlerin dürüst bir biçimde yapıldığına dair vatandaşların algısı, ulusal parlamentoda kadın temsilci yüzdesi) gibi unsurlar göz önünde bulundurulmaktadır (Legatum Institute 2023 63).

kurallarının etkinliği endekslerinde en düşük değeri almasına paralel olarak yönetişimde de en son sırada yer almaktadır.

Bireysel özgürlük; bireylerin özgür hareket edebilmeleri, fikirlerini açıkça ifade edebilmeleri, bilgiye erişim özgürlüğü ve yasal ayrımcılığın olmaması gibi hususları ifade etmektedir (Legatum Institute 61). Bu endekste en iyi sıralamaya Kırgızistan, en düşük sıralamaya ise Türkiye sahip olup diğer ülkeler birbirine çok yakın değerlerde yer almaktadır. Türkiye'nin en son sırada yer alması, vatandaşların duyduğu güven düzeyinin düşüşü ile ilişkilendirilebilir.

Sosyal sermaye⁹, kurumsal endeksler arasında yer alan bir endeks olup vatandaşların birbirleriyle olan etkileşimlerinin, birbirlerine güven duymalarının, sosyal çevreleri tarafından desteklenmelerinin, ülkedeki refah düzeyini doğrudan artıran bir olgu olduğu düşünülmektedir. Bu endekse ilişkin verilere bakıldığında sırasıyla Özbekistan ve Tacikistan'ın en iyi, Türkiye ve Azerbaycan'ın ise en kötü durumda olduğu görülmektedir. Türkiye'nin en son sırada yer alması yine politik istikrarın düşüklüğü, terör riskinin yanı sıra toplumdaki bireylerin birbirine olan güven duygusunun azalması gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Eğitim endeksi¹⁰, ülkelerin eğitim düzeyini göstermekte olup bu endekste Kazakistan hariç tüm ülkeler birbirine çok yakın sıralarda yer almaktadır. Kazakistan ise diğer ülkelerden önemli bir farkla üst sıralardadır. Türkiye'nin ise bu sıralamada diğer ülkelerle çok yakın bir sıralama sahip olup orta düzeyde yer aldığı belirtilebilir.

Birbiriyle ilişkili olan tüm bu değişkenler dikkate alındığında Kırgızistan ve Tacikistan'ın gelişme ve kalkınma potansiyelleri dikkat çekmektedir. Buna ek olarak, tüm endeksler itibarıyla altı Türk dünyası ülkesinin de oldukça benzer verilere sahip olması, ülkelerin benzer sosyal, ekonomik, kültürel, tarihi, coğrafi özelliklere sahip olmasından ileri gelmekte ve bu özelliklerini de doğrular nitelikte sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

3. Vergi Adaleti Algısı Demokrasinin Bir Belirleyicisi midir?

Türk dünyası ülkelerinin ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan benzerliği çerçevesinde yapılacak olan analizde World Values Survey (WVS) tarafından oluşturulan veriler kullanılmıştır. Bu

---

⁹ Sosyal sermaye endeksi oluşturulurken hesaba katılan değişkenler; kişisel ve sosyal ilişkiler (arkadaş edinme olanaklarına ilişkin algılar, aile veya arkadaşlardan yardım bekleme düzeyi, yabancılara yardım etme sıklığı, kayıt dışı mali yardım yapma sıklığı), sosyal normlar (sosyal uyum, sosyal bağlılık, polis vb. kurumlara duyulan güven duygusu, insanların birbirlerine davranış biçimi, güven duygusu ve saygı düzeyi) ve sivil katılım (hayır kurumlarına yapılan bağışlar, gönüllülük düzeyi, kamu görevlisine görüş bildirme sıklığı, seçmen katılımı)'dır (Legatum Institute 2023 65).

¹⁰ Endeks oluşturulurken; eğitime erişim (eğitim hizmetlerinin kapsamının genişliği ve erişilebilir olması, yetişkin ve genç okur yazar oranı, kızların erkeklere göre okula kaydolma oranı, eğitim hizmetlerinin dağılımında Gini katsayısı), eğitimin kalitesi (çocukların öğrenme düzeyine ilişkin vatandaşların algısı, ilk ve orta derecede eğitimin kalitesi, ilkokulu tamamlama düzeyi, yerel okullardan memnuniyet derecesi, en iyi üniversitelerin sayısı, üniversitelerin uluslararası itibarı) ve iş gücünün beşeri sermayesi (araştırma ve gelişmeyi teşvik eden iş gücündeki beceriler, işçi başına orta öğretim yılı, işçi başına yüksek öğrenim düzeyi, teknik/mesleki eğitimde kayıtlı orta öğretim öğrencilerinin oranı) unsurları dikkate alınmaktadır (Legatum Institute 54).

veriler, WVS tarafından açıklanan son veriler olan 2017-2022 dönemini kapsamakta olup önceki dönemlerin çalışmaya dahil edilmemesinin nedeni, dönemler itibarıyla verilerde anlamlı bir değişiklik olmamasıdır. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkiye olmak üzere toplam altı ülkeye ait veriler çalışmaya dahil edilmiştir.

Çalışmada kullanılan veriler, “Demokrasinin temel özellikleri (essential characteristics of democracy)” başlığı altında yer alan “devlet zenginleri vergilendirir ve yoksullara destek sağlar (governments tax the rich and subsidize the poor)” ifadesine verilen cevaplardan oluşmaktadır. Bu cevaplar 1 ile 10 arasında verilen değerlerden oluşmakta ve 1’den 10’a doğru gidildikçe vergi adaletinin demokrasinin temel özelliği olduğu düşüncesi ağırlık göstermektedir (1=Demokrasinin temel özelliği değildir, 10=Demokrasinin kesinlikle temel özelliğidir). Değerlendirmeye Azerbaycan’dan 1.817, Kazakistan’dan 1.276, Kırgızistan’dan 1.200, Özbekistan’dan 1.250, Tacikistan’dan 1.200 ve Türkiye’den 2.415 olmak üzere toplam 9.158 katılımcı dahil edilmiştir.

3.1. Demokrasinin Temel Özelliği Olmada Vergi Adaletinin Yeri

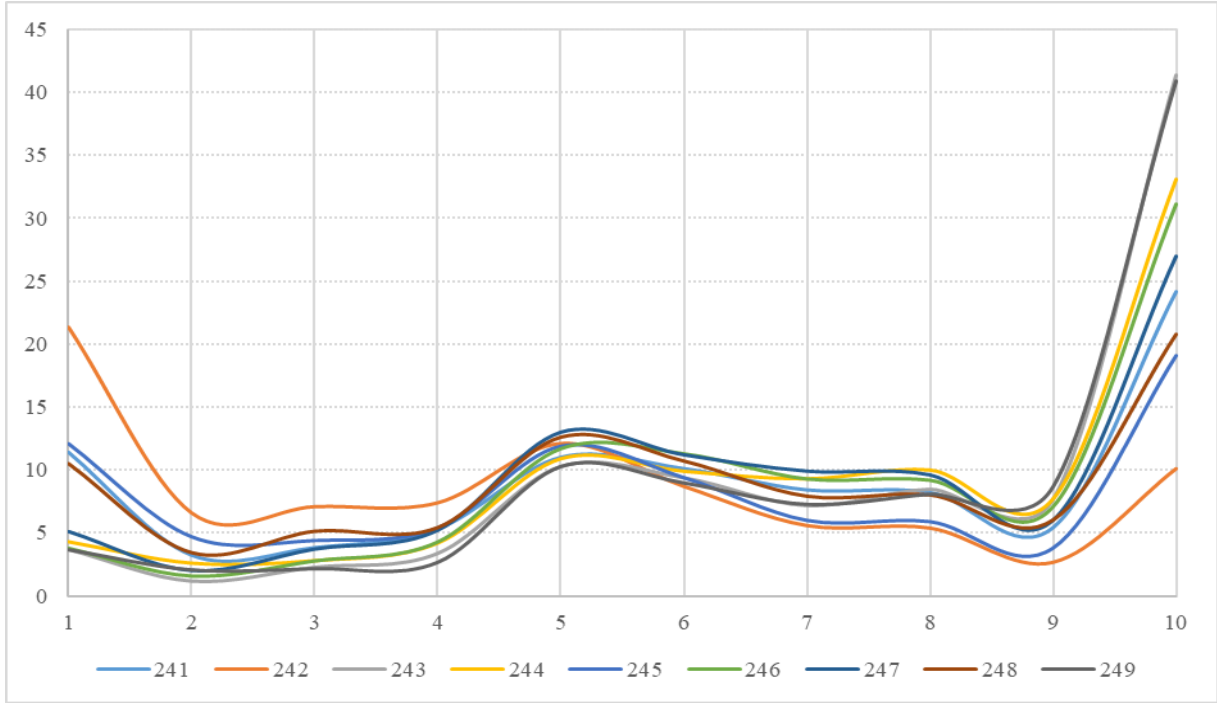
WVS tarafından yapılan çalışmada, demokrasinin temel özelliklerini tanımlamada katılımcılara birçok soru yöneltilmiştir. Bu soruların irdelenmesi, vergi adaletinin demokrasinin temel özelliklerinden biri olma konusunda hangi derecede öneme sahip olduğunun belirlenmesinde önem taşımaktadır. Demokrasinin temel belirleyicilerine ilişkin olarak yöneltilen sorular aşağıdaki gibidir:

Tablo 2. Demokrasinin Temel Özelliklerine İlişkin Değerlendirme Soruları

Q241	Devlet zenginleri vergilendirir ve yoksullara destek sağlar.
Q242	Kanunları nihayetinde dini kurumlar yorumlar.
Q243	Devleti yönetenler seçimle iş başına gelir.
Q244	Devlet, işsizlik yardımı ödemesi yapar.
Q245	Hükümet yetersiz olduğunda ordu devreye girer.
Q246	İnsan hakları, vatandaşları devletin baskısından korur.
Q247	Devlet, gelir dağılımında adaleti sağlar.
Q248	Halk, yöneticilerine itaat eder.
Q249	Kadınlar erkeklerle eşit haklara sahiptir.

Kaynak: WVS 17.

Tablo 2’de demokrasinin temel özelliklerine ilişkin olarak yöneltilen sorulara, birinci sütunda yer aldığı gibi soruların kodlarına göre yer verilmektedir. Çalışmanın bu kısmında, vergi adaleti algısına yönelik Q241 kodlu soruya verilen cevaplar ile diğer sorulara verilen cevaplar karşılaştırılarak demokrasinin tüm özellikleri arasında vergi adaletinin önemi irdelenecektir.

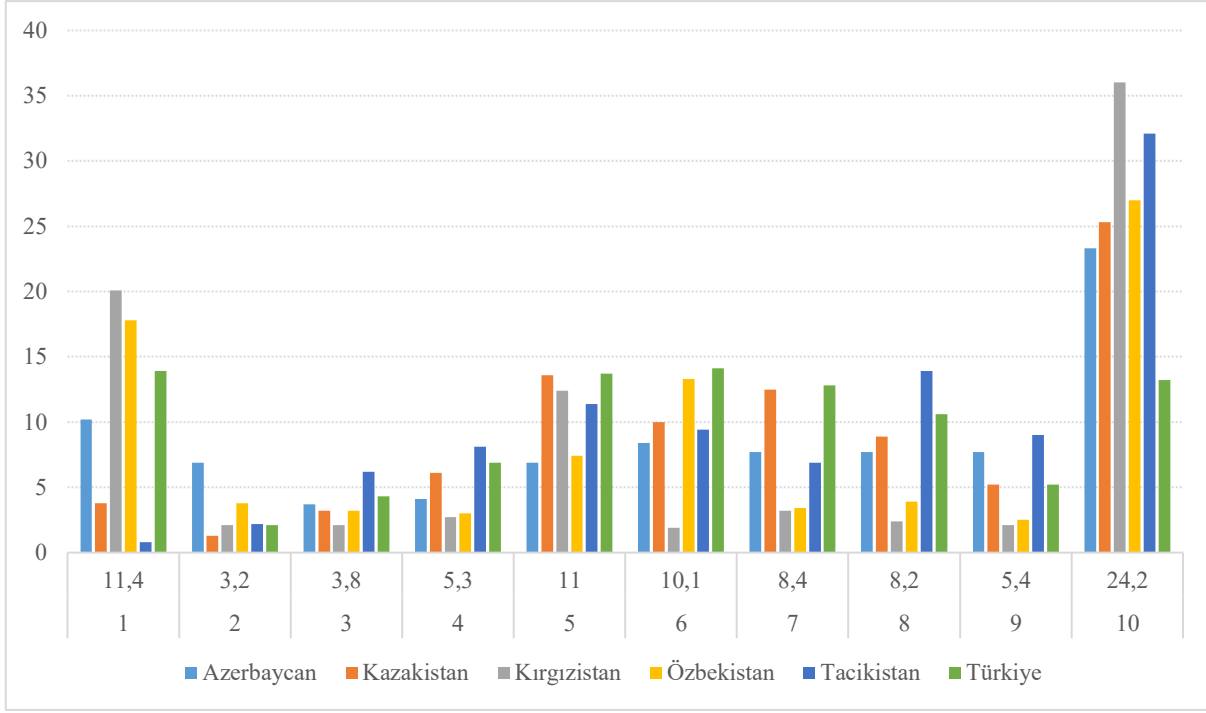

Şekil 1. Demokrasinin Temel Özellikleri Arasında Vergi Adaletinin Önemi
Kaynak: WVS verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Şekil 1’de yatay ekseninde 241-249 arasında değişen demokrasinin temel özelliklerine yöneltilen sorulara verilen cevaplar 1-10 arasında değerler olarak yer almakta, dikey ekseninde ise bu değerlerin yüzde verileri¹¹ gösterilmektedir. Şekilde yer alan veriler, çalışmada incelenen altı ülkede verilen cevapların toplam değerlerinden oluşmaktadır. Burada dikkat çeken, açık gri ile gösterilen 243 nolu yönetenlerin seçimle iş başına gelmesi hususunun, demokrasinin temel belirleyicisi olduğu sorusuna verilen cevaplarda, 10-Demokrasinin kesinlikle temel özelliğidir cevabının en yüksek değerleri almasıdır. Daha sonra ise sırasıyla kadın hakları, işsizlik yardımı, insan hakları, gelir dağılımında adalet başlıkları demokrasi açısından en çok önem taşıyan konular olmakta; vergi adaleti ise bu başlıklardan sonra gelmektedir.

Vergi adaleti, dokuz bileşen arasında altıncı sırada yer almakla birlikte, ülkeler özelinde verilen cevapları da incelemek yararlı olacaktır. Nitekim vergi adaletinin demokrasinin kesinlikle temel özelliği olduğuna verilen 10 numaralı cevaplar ile diğer cevaplar arasındaki yüksek fark tüm ülkeler için dikkat çekicidir. Aşağıda Şekil 2’de Türk dünyası ülkelerinin vergi adaleti algısına yönelik detaylı verileri yer almakta olup yatay ekseninde katılımcıların 1 ile 10 arasında verdiği cevaplar ve üzerinde bu cevapların tüm ülkelerde toplam olarak aldığı değerler, dikey ekseninde sorulara verilen cevapların toplam içerisindeki yüzde payı yer almaktadır.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 1.

Şekil 2. Türk Dünyasında Vergi Adaleti Algısı

Kaynak: WVS verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Katılımcıların cevaplarına bakıldığında 10 değeri ile ifade edilen ve vergi adaletinin kesinlikle demokrasinin temel özelliklerinden olduğu cevabı tüm ülkeler itibarıyla ağırlık taşımaktadır. Bu husus, söz konusu veriye ilişkin ortalama değer %24,2 olmasından da anlaşılmaktadır¹². Bu değer en yüksek olarak %36 ile Kırgızistan'da ve %32,1 ile Tacikistan'da gerçekleşmiş olup Türkiye ise %13,2 ile en düşük değeri almıştır. Diğer taraftan, vergi adaletinin demokrasinin temel özelliği olmadığını en kesin şekilde gösteren ifade olan 1 değeri ise 10 değerine en yakın olarak Türkiye'de %13,9 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu durum, vergi adaleti ile demokrasi etkileşiminin kesin olduğunu düşünenler olduğu kadar kesin olmadığını düşünenlerin de önemli bir çoğunluk olduğunu göstermekte ve Türkiye'de demokrasinin bileşenleri olarak vergi adaletinden ziyade insan hakları, kadın hakları, devletin gelir dağılımında adaleti sağlaması, işsizlik yardımı gibi unsurların daha önemli görüldüğünü göstermektedir.

3.2. Demokrasi ve Vergi Adaleti Etkileşiminde Türk Dünyasına İlişkin Özellikli Durumlar

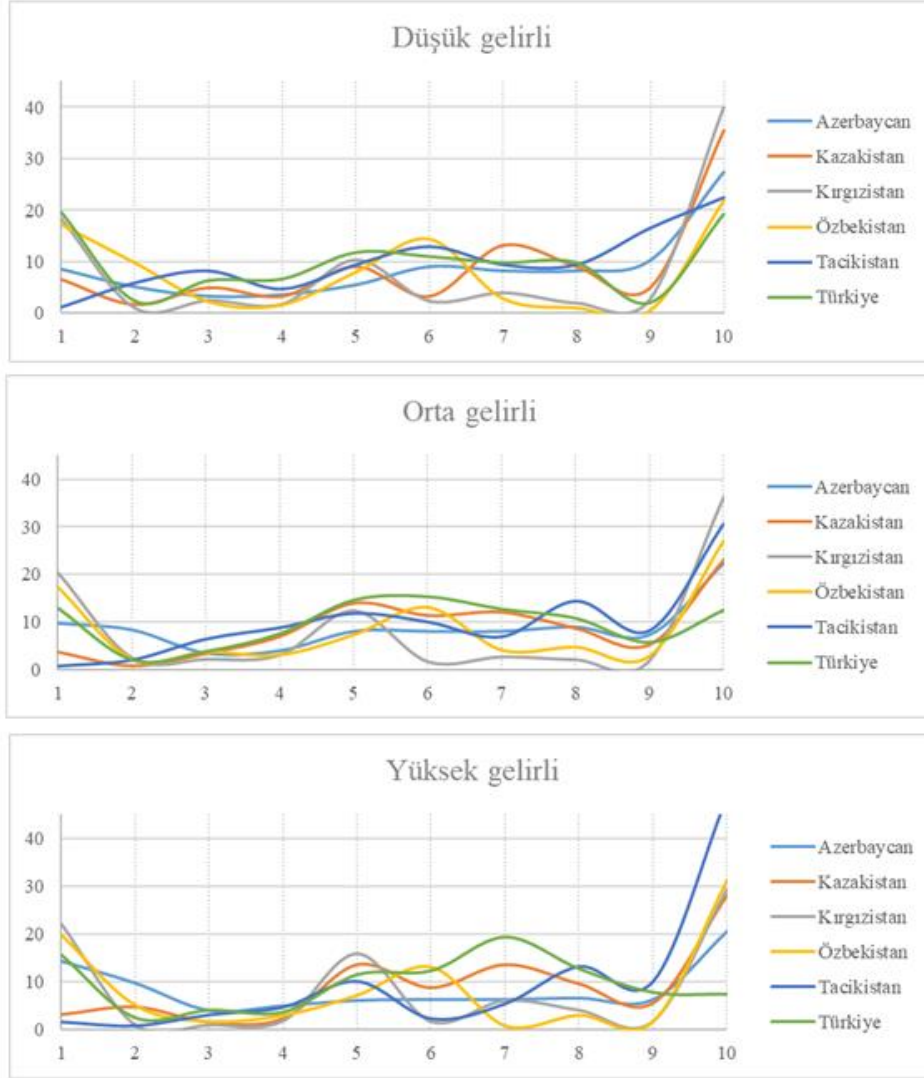
Çalışmanın bu kısmında, seçilen Türk dünyası ülkelerine ilişkin olarak bazı verilere ayrıntılı olarak yer verilecektir. Bu veriler kapsamında vergi adaleti algısının;

- Gelir düzeyi,
- İstihdam durumu ve istihdam edilen sektör,
- Yerleşim türü,
- Eğitim düzeyi,

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 2.

etkenleri çerçevesinde nasıl değişiklik gösterdiği konusunda değerlendirmeler yapılacaktır.

İlk olarak, aşağıda Şekil 3'te gelir düzeyine göre düşük, orta ve yüksek gelirli kesim açısından vergi adaleti algısının demokrasinin temel bir özelliği olması hususunda değerlendirmeler yer almaktadır. Genel olarak üç kesim açısından bir değerlendirme yapıldığında, düşük gelirli kesime ait değerlerin öne çıktığı görülmektedir.

Şekil 3. Gelir Düzeyine Göre Türk Dünyasında Vergi Adaleti Algısı ve Demokrasi İlişkisi
Kaynak: WVS verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tüm ülkelerin verilerini birleştiren toplam değerlere¹³ bakıldığında, vergi adaletinin demokrasinin kesinlikle temel özelliği olduğunu vurgulayan 10 değerinin düşük gelirli ülkelerde en yüksek değeri aldığı dikkat çekmektedir. Bu durumun nedeni, özellikle harcama vergilerinin mali güce göre vergilendirme ilkesini esas almaması ve harcamalar üzerinden alınan vergilerin ağırlık taşınması ve ücretliler üzerindeki vergi yükünün yüksek kalması gibi nedenlerle bu ülkelerde düşük gelirli kesimin

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 3.

vergi adaleti düzeyini düşük olarak tanımlaması nedeniyle vergi adaletine verilen önemin yüksek olması ve bu nedenle demokrasinin kesinlikle bir bileşeni şeklinde tanımlamalarından ileri gelmektedir. Aynı bulgu, tüm ülkeler arasında, 10 olarak gösterilen değer tüm gelir düzeyleri itibarıyla Türkiye’de diğer ülkelere göre oldukça düşük olması, buna ek olarak, üç gelir düzeyi içinde aynı değer düşük gelir düzeyli kesimde daha yüksek olması biçiminde de desteklenmektedir.

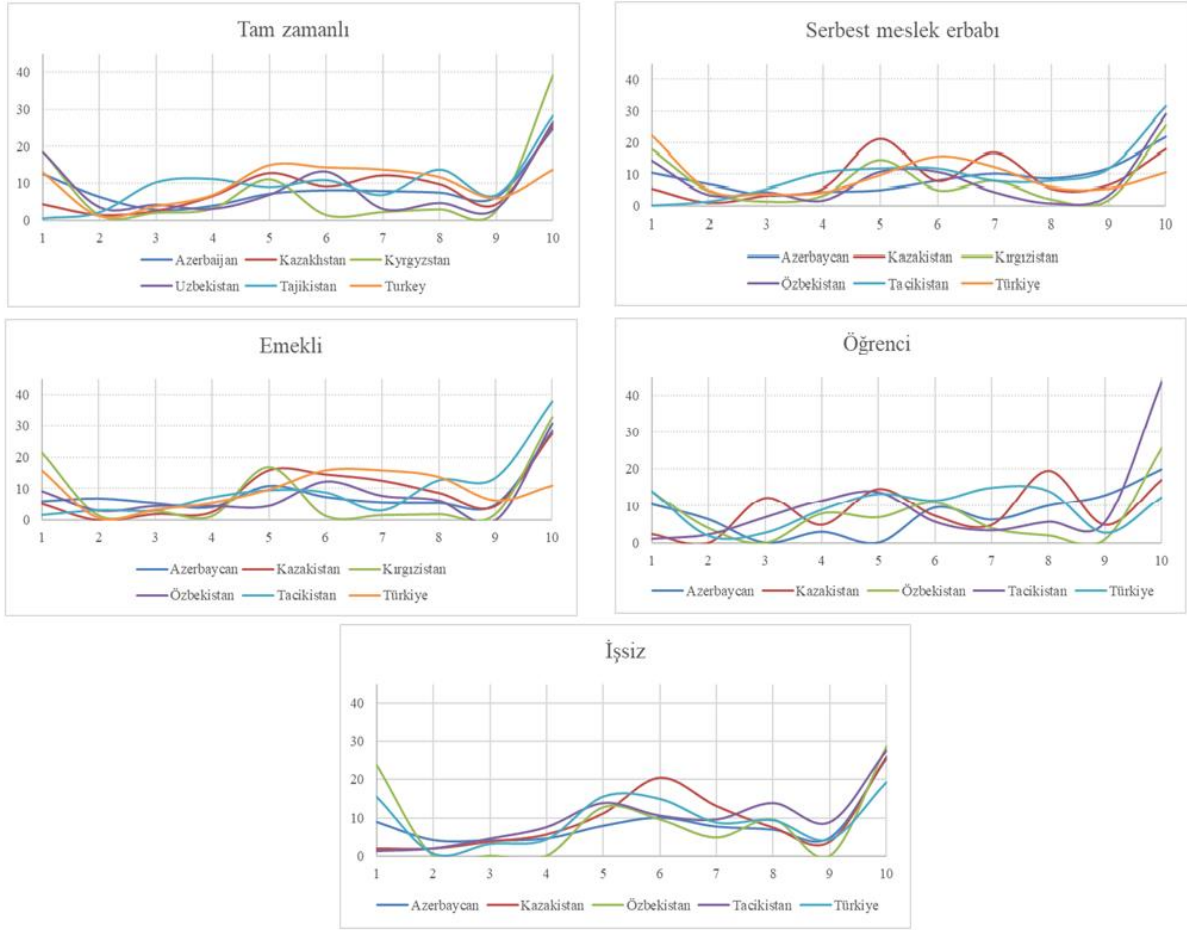
Diğer taraftan, tüm ülkeler ve tüm gelir düzeyleri dikkate alındığında 10 değerinin en yüksek olarak ve diğer ülkelerle arasında önemli bir farkla Tacikistan’da yüksek gelirli kesimde gerçekleştiği dikkat çekmektedir. Bu durum, Tacikistan’ın -yukarıda Tablo 1’de görüldüğü gibi- demokrasi düzeyinin en düşük ülke olduğu, bununla birlikte, ekonomik büyüme düzeyinin ise en yüksek olduğu ülkelerden olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim ekonomik olarak bu düzeyde gelişme potansiyeli olan bir ülkede demokrasi, hukuk kurallarının etkinliği ve politik istikrar düzeylerinin düşük olması; vergi adaletinin demokrasinin temel bir bileşeni olarak algılanmasında çok yüksek değerlere ulaşmaktadır. İstihdam durumuna göre vergi adaleti ve demokrasi etkileşimi ise aşağıda Şekil 4’te tam zamanlı çalışanlar, serbest meslek erbapları, emekliler, öğrenciler ve işsizler açısından beşli bir ayrıma tabi tutularak gösterilmektedir¹⁴.

Ayrıma ilişkin genel değerlere¹⁵ bakıldığında, vergi adaletinin demokrasinin kesinlikle temel bir özelliği olduğuna yönelik 10 değerinin en yüksek olarak emeklilerde, en düşük olarak da serbest meslek erbabında gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum, hem yaş hem de mesleki tecrübe ve birikim gereği etik değerleriyle emeklilerin vergi adaletine demokrasinin bir bileşeni olarak verdiği önem gereği gerçekleşirken; serbest meslek erbabında ise en düşük değer, bu istihdam grubunda vergiden kaçınma ve vergi kaçırma faaliyetlerinin diğerlerine göre daha yüksek gerçekleşme ve vergi planlaması yoluyla vergi yükümlülüklerini daha düşük düzeyde yerine getirme eğiliminde olmalarından ileri gelmektedir.

Ülkeler bazında bakıldığında ise uç değerler bakımından bir değerlendirme yapıldığında, en üst değer olan 10 değerinin tüm istihdam türlerinde Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan’da aldığı yüksek değerler dikkat çekicidir. Diğer taraftan, aynı değer açısından Türkiye, diğer ülkelere göre oldukça önemli bir farkla tüm gruplar için en düşük değeri almaktadır. Bu bulgular, Türkiye’de vergi adaleti ile demokrasi etkileşiminde istihdam türünün çok etkili bir ayırım olmadığını, diğer ayrımların daha önemli olduğunu göstermektedir.

¹⁴ Öğrenciler ve işsizler için Kırgızistan’a ait veriler açıklanmadığı için grafiklerde yer almamaktadır.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 4.

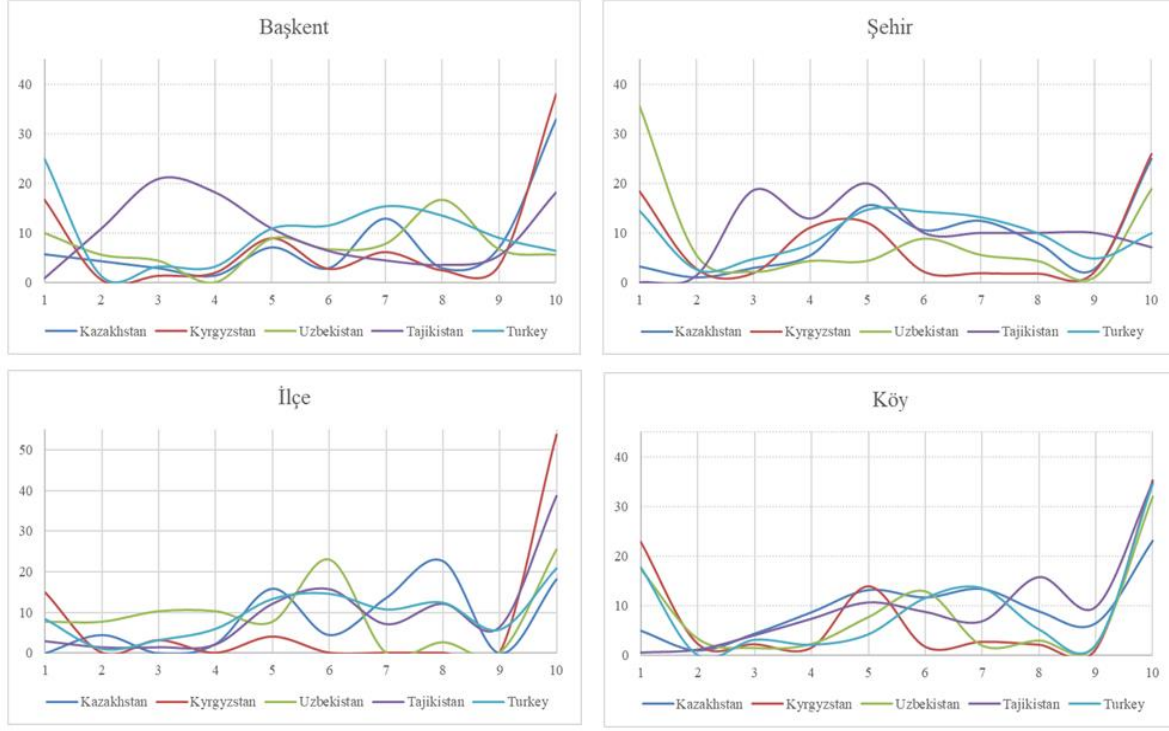

Şekil 4. İstihdam Durumuna Göre Türk Dünyasında Vergi Adaleti Algısı ve Demokrasi İlişkisi

Kaynak: WVS verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

İstihdam edilen sektör ise kamu ve özel sektör ayrımı temel alınarak incelendiğinde¹⁶, Türkiye ve Azerbaycan haricinde kamu sektörü çalışanları, vergi adaletinin demokrasinin temel özelliği olduğunu ağırlıklı olarak düşünmekteyken; diğer ülkelerde özel sektör çalışanlarında bu düşünce ağır basmakta; toplam değerlere bakıldığında ise kamu sektöründe uç değer olan 10 değeri daha yüksek çıkmaktadır. Bu durum, kamu sektörü üzerindeki vergi yükünün özel sektöre kıyasla düşüklüğü ve bu sektörde çalışanların fiili olarak vergi yükünü hissetmemeleri gibi hususlarla açıklanabilir.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 5.

Şekil 5. Yerleşim Yerine Göre Türk Dünyasında Vergi Adaleti Algısı ve Demokrasi İlişkisi

Kaynak: WVS verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Şekil 5’te vergi adaleti algısı ile demokrasi etkileşimi, yerleşim yerine göre başkent, başkent dışındaki diğer şehirler, ilçe ve köy ayrımı çerçevesinde incelenmektedir. İlk olarak toplam değerlere bakıldığında¹⁷, vergi adaletinin demokrasinin önemli bir bileşeni olduğu biçimindeki 10 değeri önemli bir farkla en yüksek değerini köylerde almıştır. Bu hususun, özellikle büyük şehirlerde yaşayanların daha yüksek gelir elde etmesi ve vergi türleri itibarıyla daha çok ve daha yüksek düzeylerde vergilendirilmesi dolayısıyla vergi yükünü köylerde yaşayanlara nazaran daha yüksek hissetmesinden ileri geldiği belirtilebilir.

Ülkeler düzeyinde bakıldığında ise en yüksek değerlerin Kırgızistan ve Tacikistan’da gerçekleştiği görülmekte olup bu durum ise söz konusu ülkelerde kırsal kesimde yaşayan nüfusun¹⁸ ağırlığıyla da ilişkilendirilebilir. Bu ülkelerde kırsal kesimde yaşayan nüfus %60-75 arasında değiştiğinden, algının köylerde ağırlıklı olması normal görülmektedir.

Şekil 6’da vergi adaleti algısı ile demokrasi ilişkisi ülkelerin eğitim düzeyine göre düşük, orta ve yüksek düzey şeklinde sınıflandırılarak incelenmektedir. Şekle bakıldığında üç gelir düzeyi itibarıyla görüşlerin genellikle yakın değerlerde seyrettiği görülmekte olup bu durum vergi adaletinin demokrasi için önemli bir değişken olduğu düşüncesinin eğitim düzeyinden ziyade diğer bileşenlerden etkilendiğini göstermektedir. Bununla birlikte, üst değer ise -beklendiği gibi- orta ve

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 6.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 7.

yüksek eğitim düzeyinde daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, hem vergiye ve demokrasiye karşı algıların hem vergi bilinci, vergi ahlakı gibi olguların hem de vergilendirmeye karşı bilgi düzeyinin yüksek eğitilmiş bireylerde daha yüksek olmasından ileri gelmektedir.

	Düşük	Orta	Yüksek
1	12,5	11,1	11,4
2	3	3,5	2,8
3	4,7	3,6	3,5
4	6,2	4,8	5,2
5	12	10,5	10,7
6	12,4	9,2	9,5
7	10,5	7,9	7,8
8	9,7	7,8	8,1
9	5,4	5,7	5
10	18,2	26	26

Şekil 6. Eğitim Düzeyine Göre Türk Dünyasında Vergi Adaleti Algısı ve Demokrasi İlişkisi: Toplam Değerler (%)
Kaynak: WVS verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Ülkeler bazında bakıldığında ise en yüksek değerlere Kırgızistan sahiptir. Bu durumun, Tablo 1’de yer alan verilerle karşılaştırıldığında, Kırgızistan’ın diğer ülkelere kıyasla eğitim endeksinde en düşük değerleri almasından ileri geldiği ifade edilebilir. Zira diğer ülkelere göre düşük eğitim kalitesi ya da düşük düzeyde eğitilmiş vatandaşlar vergi adaletinin demokrasi ile etkileşimine daha hassas bakabilmektedir.

Sonuç

Türk devletleri; toplumsal, kültürel, tarihi, ekonomik ve coğrafi açıdan ortak özellikleri nedeniyle birbirleri ile güçlü bir etkileşim halinde olup bu etkileşimin gerçekleşmesinde ortak dil, kültür, gelenek, gelişmişlik düzeyi, tarih gibi bağlar etkili olmaktadır. Çalışmada vergi adaleti algısı ve demokrasi etkileşiminin incelenmesinde Türk devletlerinin seçilme nedeni de bu ülkelerin birbirleri ile önemli benzerlik taşıyan özelliklerinden ileri gelmektedir.

Demokrasinin temel özelliklerine ilişkin olarak WVS tarafından yapılan araştırmada, demokrasinin temel belirleyicilerine yönelik olarak dokuz unsur incelenmiştir. Çalışmanın temel konusu, bu unsurlardan katılımcıların “devlet zenginleri vergilendirir ve yoksullara destek sağlar” ifadesine verdiği ve vergi adaletini yansıtan cevapların Türk dünyası ülkeleri açısından değerlendirilmesi olarak belirlenmiştir. Vergi adaletinin, demokrasinin temel özelliklerine yönelik dokuz unsur arasında altıncı sırada yer aldığı görülmüştür.

Çalışmanın temel araştırma sorusu olan vergi adaletinin demokrasinin temel bir özelliği olup olmadığı hususunda ülkelerin ayrıntılı cevapları irdelendiğinde, vergi adaletinin kesinlikle demokrasinin temel özelliklerinden olduğu cevabı tüm ülkeler itibarıyla ağırlık taşımaktadır.

Katılımcılar tarafından vergi adaletinin kesinlikle demokrasinin temel özelliklerinden olduğu cevabı en yüksek olarak Kırgızistan ve Tacikistan'da gerçekleşmiş olup Türkiye ise en düşük değeri almıştır. Diğer taraftan, vergi adaleti ile demokrasi etkileşiminin kesin olduğunu düşünenler kadar, kesin olmadığını düşünenler de bulunmakta; 1 ile 10 cevabı arasındaki fark en yakın olarak Türkiye'de gerçekleşmekte; dolayısıyla Türkiye'de demokrasinin bileşenleri olarak vergi adaletinden ziyade insan hakları, kadın hakları, devletin gelir dağılımında adaleti sağlaması, işsizlik yardımı gibi unsurlar daha önemli görülmektedir.

Vergi adaletinin demokrasinin temel bir özelliği olduğu hususu gelir düzeyi, istihdam durumu ve istihdam edilen sektör, yerleşim türü ve eğitim düzeyi olmak üzere beş alt başlıkta ülkeler arasındaki farklılıklar itibarıyla da incelenmiştir. Vergi adaleti ve demokrasi ilişkisinin bu alt başlıklar itibarıyla ülkeler arasındaki farklılıklar kaynaklı olarak değişiklik gösterdiği gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak, vergi adaleti ile demokrasi etkileşimine ilişkin tüm incelemeler dikkate alındığında, genel olarak, Kırgızistan ve Tacikistan'ın en yüksek, Türkiye'nin ise en düşük değerlere sahip olduğu görülmektedir. Bu bakımdan Kırgızistan ve Tacikistan'ın gelişme potansiyelleri dikkat çekicidir. Önemli olan nokta, iki ülkenin de ekonomik büyüme düzeyi olarak en önde yer almasına rağmen; sosyal gelişmişliği gösteren verilerde orta veya son sıralarda yer almalarıdır. Bu bulgular, vergi adaletinin demokrasinin belirleyicisi olmasında en yüksek değerlere sahip olmalarının, demokrasiye ve demokrasinin etkileşimi olan/belirleyicisi olan verilere karşı hassasiyet olmasından kaynaklandığını düşündürmektedir. Dolayısıyla özellikle söz konusu iki ülke için sosyal gelişmişlik düzeyinin vergi adaletinin gelişiminde desteklenmesi gerektiği belirtilebilir.

Türkiye açısından değerlendirildiğinde ise Türkiye'nin demokrasi endeksi sıralamasında en yüksek değere sahip olduğu görülmektedir. Bu değere paralel olarak, Türkiye'nin vergi adaleti ve demokrasi ilişkisine verilen cevaplarda da iyi değerlere sahip olması beklenirken, genellikle son sıralarda yer almaktadır. Bu durum, son dönemlerde sosyoekonomik anlamda yaşanan gerileme döneminin politik istikrar, yönetim, bireysel özgürlük ve sosyal sermaye gibi sosyokültürel değişkenlerde Türkiye'nin en son sıralarda yer almasına neden olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Türkiye için vergi adaletinin demokrasi bağlamında geliştirilmesi için sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda güven ortamının sağlanmasına yönelik düzenlemelerin öncelik taşıması gerekmektedir.

Kaynakça

- Aksoy, Şerafettin. *Kamu Maliyesi*. Filiz Kitabevi, 1994.
- Aktan, Coşkun Can. “Vergi Felsefesi Aydınlanma Çağı Düşünürlerinin Keyfi Vergileme Üzerine Eleştirel Düşünceleri”. *Sosyal ve Beşeri Bilimleri Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, 2018, ss. 171-201.
- Aronson, J. Richard. *Public Finance*. McGraw-Hill Book Company, 1985.
- Ay, Hakkı M. and Güneş Ay, Nihal. “Reflections of The Tax Structure in Turkey on The State and The Taxpayer”. *GIS Science Journal*, Volume 12, Issue 6, 2025, pp. 536-579.
- Bennett, Orval and Lippincott, Isaac. *Public Finance*. South-Western Publishing Co., 1949.
- Çetinkaya, Oğuz. “Vergi Hukukunda İlkeler”. <http://www.vmhk.org.tr/wp-content/uploads/2011/09/vergi-hukukunda-ilkeler.pdf>.
- Dalton, Hugh. *Principles of Public Finance*. George Routledge & Sons Ltd., 1943.
- Eckstein, Otto. *Public Finance*. Prentice-Hall Inc., Enlewood Cliffs, 1979.
- Economist Intelligence Unit (EIU). <https://www.eiu.com/n/>.
- Edizdoğan, Çetinkaya ve diğerleri. *Kamu Maliyesi*. Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2020.
- Erginay, Akif. *Kamu Maliyesi*. Savaş Yayınları, 2003.
- Legatum Institute (2017). The Legatum Prosperity Index 2017 (Eleventh Edition).
- Legatum Institute (2023). The Legatum Prosperity Index 2023.
- Neumark, Fritz. *Vergi Politikası (Adil ve Ekonomik Bakımdan Rasyonel Bir Vergi Politikasının Temel Prensipleri)*. Çev. İclal Feyzioğlu Cankorel, Filiz Kitabevi, 1975.
- Sağbaş, İsa. “Kamu Tercih Teorisi ve Türkiye’de Yerel Vergilerin Algılanması”. *Amme İdaresi Dergisi*. Cilt 36, Sayı 1, 2003, ss. 169-178.
- The Legatum Prosperity Index. <https://index.prosperity.com/>.
- Türk, İsmail. *Kamu Maliyesi*. Turhan Kitabevi, 2011.
- UNESCO (2009). UNESCO Culture for Development Indicators (CDIS). <https://www.unesco.org/creativity/en/activities/cdis>.
- United Nations Development Programme (UNDP). <https://hdr.undp.org/>.
- World Bank Group. <https://www.worldbank.org/ext/en/home>.
- World Values Survey (WVS). WVS 2017-2021: WAVE 7. 2017 -2021 World Values Survey Wave 7 Master Survey Questionnaire.

EKLER

Ek 1. Demokrasinin Temel Özelliklerine İlişkin Toplam Değerler (%)

	241	242	243	244	245	246	247	248	249
1	11,4	21,3	3,7	4,3	12,1	3,8	5,1	10,5	3,7
2	3,2	6,6	1,2	2,6	4,7	1,6	2	3,4	2,1
3	3,8	7,1	2,3	2,8	4,4	2,8	3,7	5,1	2,2
4	5,3	7,4	3,4	4,2	5,4	4,3	5,2	5,4	2,7
5	11	12,1	10,3	10,9	11,9	11,7	13	12,6	10,3
6	10,1	8,7	9,4	9,9	9,4	11,3	11,2	10,7	9
7	8,4	5,6	7,2	9,3	6	9,3	9,9	7,9	7,3
8	8,2	5,4	8,5	10	5,9	9,2	9,6	8	8,1
9	5,4	2,69	7,7	7,7	3,8	7,1	6	6	8,7
10	24,2	10,1	41,4	33,1	19,1	31,1	27	20,8	40,9
Bilmiyorum	4,2	5,3	2,5	2,8	6,3	4,3	3,8	3,9	2,7
Cevap alınmadı	1,7	2	1,5	1,4	2,9	2,1	1,8	1,8	1,4

Kaynak: WVS verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Ek 2. Türk Dünyasında Vergi Adaleti Algısına Verilen Cevapların Ayrıntılı Dağılımı (%)

	Azerbaycan	Kazakistan	Kırgızistan	Özbekistan	Tacikistan	Türkiye	Toplam
1	10,2	3,8	20,1	17,8	0,8	13,9	11,4
2	6,9	1,3	2,1	3,8	2,2	2,1	3,2
3	3,7	3,2	2,1	3,2	6,2	4,3	3,8
4	4,1	6,1	2,7	3	8,1	6,9	5,3
5	6,9	13,6	12,4	7,4	11,4	13,7	11
6	8,4	10	1,9	13,3	9,4	14,1	10,1
7	7,7	12,5	3,2	3,4	6,9	12,8	8,4
8	7,7	8,9	2,4	3,9	13,9	10,6	8,2
9	7,7	5,2	2,1	2,5	9	5,2	5,4
10	23,3	25,3	36	27	32,1	13,2	24,2
Bilmiyorum	9,7	5,3	7	0	0	2,3	4,2
Cevap alınmadı	0,5	1,3	2,9	5,5	0	1	1,7

Kaynak: WVS verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Ek 3. Gelir Düzeyine Göre Vergi Adaleti Algısına Verilen Cevapların Ayrıntılı Dağılımı (%)

	Azerbaycan	Kazakistan	Kırgızistan	Özbekistan	Tacikistan	Türkiye	Toplam
Düşük gelirli kesim							
1	8,6	6,6	18,3	17,2	1,2	19,6	12,8
2	5,2	1,7	0,9	9,8	5,9	2,3	4,2
3	3,4	5	2,4	2,3	8,2	6,3	4,2
4	3,7	3,3	1,7	1,7	4,7	6,6	3,9
5	5,6	9,1	10,3	8	9,4	11,8	8,4
6	9,1	3,3	2,3	14,4	12,9	11	8,9
7	8,3	13,2	3,9	2,9	9,4	9,8	7,8
8	8,3	9,1	1,9	1,1	9,4	9,8	7,1
9	10,3	5	2,7	0,6	16,5	2	6,3
10	27,3	35,5	40	21,8	22,4	19,3	27
Orta gelirli kesim							
1	9,8	3,7	20,4	17,3	0,7	12,9	10,7
2	8,4	0,8	2,5	2,3	2	2,1	2,6
3	3,5	3,4	2,2	3,8	6,4	3,9	3,9
4	4	7	3,1	3,2	8,8	7,6	6,1
5	8,1	14	12,4	7,4	11,8	14,6	12,1
6	8,1	11,4	1,7	13,1	10	15,3	10,9
7	8,1	12,1	2,7	4,2	6,9	12,7	8,6
8	9	8,7	2,1	4,8	14,4	10,8	8,8
9	7,4	5,3	2	3	8,2	5,8	5,3
10	22,5	23,1	36,3	27	30,7	12,5	23,6
Yüksek gelirli kesim							
1	14,3	3,2	22,1	19,8	1,6	15,6	14
2	9,7	4,8	1	5,1	0,8	2,5	5,2
3	4	1,6	1	1,7	3,1	4,1	3
4	5	2,4	1,9	3	4,7	3,7	3,8
5	6,1	13,6	15,9	7,2	10,1	11,5	9,4
6	6,3	8,8	1,7	13,1	2,3	12,3	8,1
7	6,3	13,6	6,1	0,8	5,4	19,3	8,4
8	6,6	9,6	4,1	3	13,2	12,7	7,8
9	6,3	5,6	1,8	1,7	10,1	7,8	5,6
10	20,5	28	29,4	31,2	48,8	7,4	24,5

Kaynak: WVS verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Ek 4. İstihdam Durumuna Göre Vergi Adaleti Algısına Verilen Cevaplara İlişkin Toplam Değerler

(%)

	Tam zamanlı	Serbest meslek erbabı	Emekli	Öğrenci	İşsiz
1	11,8	13,4	10,7	9,4	8,1
2	2,4	5	2,7	2,8	2,4
3	3,9	3,4	3,6	3,6	3,8
4	5,7	4,5	3,9	8,1	5,3
5	11,1	9,7	12,2	10,4	11,9
6	10,4	9,7	9	9,3	11,7
7	8,7	10,2	7,2	7,4	8,6
8	8,6	6,1	7,5	9,1	9,9
9	4,8	7,9	5,2	4,3	5,7
10	24,2	21,2	28	24,2	25,4

Kaynak: WVS verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Ek 5. İstihdam Edilen Sektöre Göre Vergi Adaleti Algısına Verilen Cevapların Ayrıntılı Dağılımı

(%)

	Azerbaycan	Kazakistan	Kırgızistan	Özbekistan	Tacikistan	Türkiye	Toplam
Kamu sektörü							
1	12	4,5	17,6	18,3	0,7	15,3	11,3
2	7,5	1,6	0,5	3,9	2,5	2	3,2
3	1,8	2,5	2,6	3	7,6	5,1	3,8
4	2,9	4,7	3,5	3,1	6,9	4,1	4,3
5	7,7	14,2	9,9	6,7	10	10,9	9,5
6	8,4	10,6	1,2	13,6	9,8	12,6	10,2
7	5	12,2	2,6	2,5	7,3	20,7	7,3
8	9,2	9,3	3,4	4,2	16,3	10,9	8,8
9	6,2	6,5	1,6	2,5	9,6	6,8	5,5
10	26,2	26	41,2	28,9	29,2	10,9	27,5
Özel sektör							
1	8	3,4	22,2	19,4	0	14,4	12,6
2	7,9	1,5	2,2	4,3	2,1	1,9	2,6
3	4	2,3	2,4	3,2	7,9	4,2	3,8
4	6,3	5,9	3,9	2,9	13,1	7,2	6,5
5	6,1	13,4	12,1	7,2	11,5	14,5	12,5
6	5,6	8,4	2,4	11,2	11	15,2	11,1
7	7	15,3	4	5,8	7,9	11,1	9,9
8	4,9	9,4	2,7	3,6	14,1	10,1	8,3
9	7	5	2,4	2,9	9,4	5,2	5
10	31,6	24,3	34,2	24,8	23	14,3	21,3

Kaynak: WVS verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Ek 6. Yerleşim Yerine Göre Vergi Adaleti Algısına Verilen Cevapların Ayrıntılı Dağılımı (%)

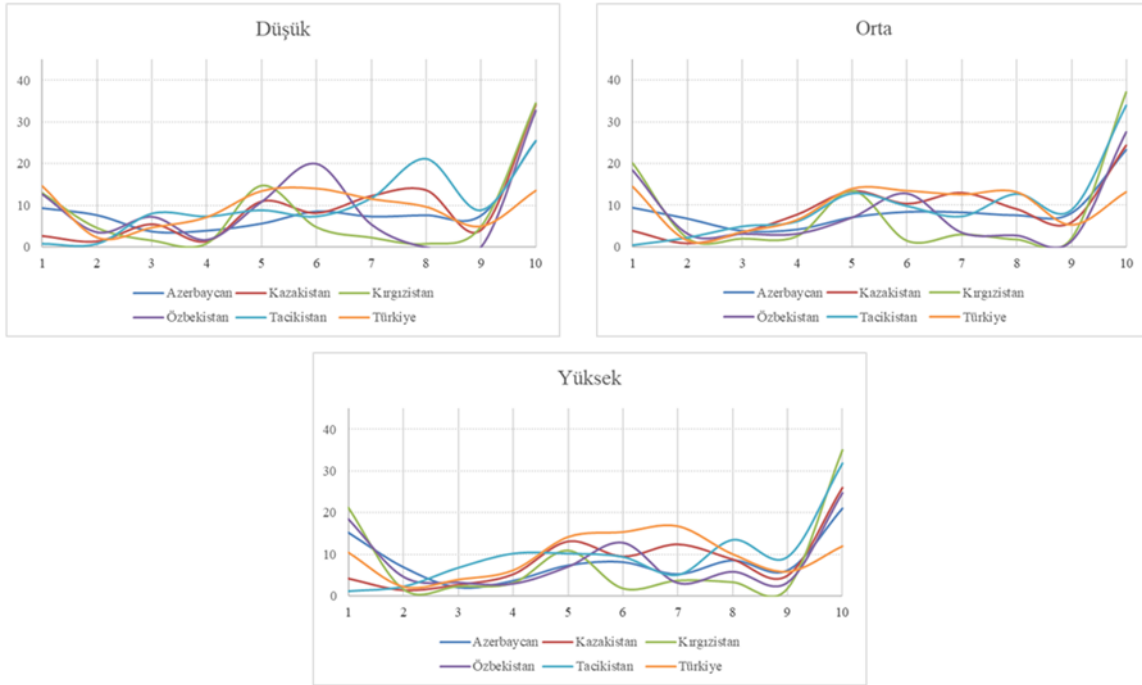
	Kazakistan	Kırgızistan	Özbekistan	Tacikistan	Türkiye	Toplam
Başkent						
1	5,7	16,7	10	0,9	25	13,8
2	4,3	0,5	5,6	10,9	1,3	3,6
3	2,9	1,3	4,4	20,9	3,2	5,8
4	1,4	1,9	0	18,2	3,2	4,7
5	7,1	8,9	8,9	10,9	10,9	9,6
6	2,9	2,7	6,7	6,4	11,5	6,1
7	12,9	6,1	7,8	4,5	15,4	9,1
8	2,9	2,4	16,7	3,6	13,5	7,4
9	7,1	3,4	6,7	5,5	9	6
10	32,9	38	5,6	18,2	6,4	21,6
Şehir						
1	3,3	18,4	35,6	0	14,5	12,2
2	1,1	2,8	5,6	1,4	2,7	2,4
3	3	1,9	2,2	18,6	4,8	4,5
4	5,5	11,1	4,4	12,9	7,8	7,4
5	15,6	12,1	4,4	20	14,7	14,6
6	10,6	2,2	8,9	10	14,3	12,5
7	12,5	1,9	5,6	10	13,2	12,1
8	8	1,8	4,4	10	10	8,9
9	2,8	2,2	1,1	10	4,9	4,2
10	25	25,9	18,9	7,1	10	14,8
İlçe						
1	0	14,9	7,7	2,9	8,3	7,3
2	4,5	0	7,7	1,4	0,9	1,5
3	0	3,1	10,3	1,4	3,1	3
4	2,3	0	10,3	2,1	5,9	4,9
5	15,9	4	7,7	12,1	13,3	12,5
6	4,5	0	23,1	15,7	14,6	13,9
7	13,6	0	0	7,1	10,7	9,2
8	22,7	0	2,6	12,1	12,4	11,7
9	0	0	0	6,4	5,7	4,9
10	18,2	53,9	25,6	38,6	20,9	25,9
Köy						
1	4,9	22,9	17,4	0,6	17,7	11,2
2	0,9	2,3	3,4	1,2	0	1,9
3	4,3	2,2	1,5	4,1	3,1	3,1
4	8,6	1,5	2,3	7,4	2,1	4,8
5	13,1	13,9	7,7	10,7	4,2	11
6	11,6	1,7	12,9	8,8	11,5	8,5
7	13,3	2,7	2	6,9	13,5	6,1
8	8,8	2,1	3	15,8	5,2	8
9	6,4	1,2	2	9,8	2,1	5,1
10	23	35,3	31,9	34,8	34,4	32,2

Kaynak: WVS verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Ek 7. Kırsal Kesimde Yaşayan Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı (%)

	2020	2021	2022	2023	2024
Azerbaycan	43,603	43,224	42,83	42,423	42,003
Kazakistan	42,329	42,179	42,01	41,821	41,613
Kırgızistan	63,144	62,854	62,539	62,199	61,834
Özbekistan	49,584	49,573	49,534	49,468	49,374
Tacikistan	72,494	72,274	72,032	71,766	71,477
Türkiye	23,895	23,431	22,978	22,537	22,107

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Ek 8. Eğitim Düzeyine Göre Vergi Adaleti Algısına Verilen Cevapların Ayrıntılı Dağılımı (%)

Kaynak: WVS verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Extended Summary

Turkish states are in strong interaction with one another due to their common social, cultural, historical, economic, and geographical characteristics, and factors such as shared language, culture, traditions, level of development, and history play an important role in this interaction. The reason for selecting Turkish states in examining the interaction between the perception of tax justice and democracy in this study also stems from these countries' significant similarities.

In the analysis carried out within the framework of the economic, social, and cultural similarities of the Turkic world countries, data from the World Values Survey (WVS) were used. These data cover the 2017–2022 period, which constitutes the latest available data announced by WVS, and the reason for not including previous periods is that there is no meaningful change in the data across periods. Data from a total of six countries -Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan, and Turkey- were included in the study.

The data used in the study consist of responses to the statement “governments tax the rich and subsidize the poor,” which is listed under the title “essential characteristics of democracy.” These responses range from values between 1 and 10, and as the value increases from 1 to 10, the perception that tax justice is a fundamental feature of democracy becomes stronger (1=Not an essential characteristic of democracy, 10=Definitely an essential characteristic of democracy). A total of 9,158 participants were included in the evaluation: 1.817 from Azerbaijan, 1.276 from Kazakhstan, 1.200 from Kyrgyzstan, 1.250 from Uzbekistan, 1.200 from Tajikistan and 2.415 from Turkey.

In the research conducted by WVS on the essential characteristics of democracy, nine factors related to the fundamental determinants of democracy were examined. The main focus of the study is the evaluation of the responses reflecting tax justice -based on the participants' answers to the statement “governments tax the rich and subsidize the poor”- in the context of Turkic world countries. Tax justice ranked sixth among the nine factors defining the essential characteristics of democracy.

This group of countries was selected to assess the perception of tax justice and its interaction with democracy due to the common characteristics shared by Turkish states, which resemble one another socially, culturally, historically, economically, and geographically. Before examining whether tax justice is a fundamental characteristic of democracy which is the main subject of the study it was considered beneficial to analyze the common characteristics of these countries quantitatively. In this context, the study examined economic growth, democracy, the human development index, political stability, the effectiveness of the rule of law, governance, individual freedom, social capital, economic development, and education indices in the six selected countries.

When the detailed responses of the countries to the main research question whether tax justice is a fundamental characteristic of democracy are examined, it is observed that the response “definitely a fundamental characteristic of democracy” carries significant weight across all countries. The highest levels of this response were observed in Kyrgyzstan and Tajikistan, while Turkey had the lowest level. On the other hand, just as there are those who believe strongly in the relationship between tax justice and democracy, there are also those who do not; the gap between the responses “1” and “10” appears closest in Turkey. Therefore, in Turkey, elements such as human rights, women’s rights, ensuring fairness in income distribution, and unemployment benefits are seen as more important components of democracy than tax justice.

The question of whether tax justice is a fundamental characteristic of democracy was also examined across five subcategories -income level, employment status and sector, type of settlement, and education level- based on differences between countries. It was observed that the relationship between tax justice and democracy varies across these subcategories due to differences between countries.

First, considering income level, when looking at the combined values of all countries, it is noteworthy that the highest value for “10,” which emphasizes that tax justice is definitely a fundamental characteristic of democracy, appears among low-income groups. The reason for this is that, particularly due to the lack of adherence to the principle of taxation based on ability to pay in consumption taxes, the heavy weight of taxes levied on expenditures, and the high tax burden on wage earners, low-income groups perceive tax justice as inadequate, leading them to place greater importance on it and thus define it as a definite component of democracy. This finding is also supported by the fact that, compared to other countries, the value “10” is significantly lower in Turkey across all income groups, the same value is higher among the low-income group.

The interaction between tax justice and democracy according to employment status was examined across five categories: full-time workers, self-employed individuals, retirees, students, and the unemployed. Looking at the general values across these categories, the highest value for “10” indicating that tax justice is definitely a fundamental characteristic of democracy was found among retirees, while the lowest was among the self-employed. This is explained by the retirees’ greater emphasis on tax justice as a component of democracy due to both age and professional experience, whereas the low value among the self-employed stems from their higher tendency toward tax avoidance and evasion, and from fulfilling their tax obligations at lower levels through tax planning. From a country perspective, when examining the extreme values, it is noteworthy that the highest value “10” appears in Tajikistan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan across all employment categories. Conversely, for the same value, Turkey by a significant margin has the lowest value across all groups.

These findings indicate that employment type is not a highly influential differentiator in Turkey regarding the interaction between tax justice and democracy; other distinctions appear to have greater influence.

Except for Turkey and Azerbaijan, public sector employees predominantly believe that tax justice is a fundamental characteristic of democracy, whereas in other countries, this view is more prevalent among private sector employees. However, looking at overall values, the extreme value “10” is higher among public sector employees. This may be explained by factors such as the relatively lower tax burden on the public sector compared to the private sector, and the fact that public sector employees do not feel the actual tax burden as strongly.

When the interaction between the perception of tax justice and democracy is examined based on settlement type -capital city, other cities outside the capital, districts, and villages- it is observed that the value “10,” which indicates that tax justice is an important component of democracy, is highest in villages by a significant margin. This can be attributed to the fact that those living in large cities tend to have higher incomes and are subjected to more and higher taxes across different tax types, leading them to feel the tax burden more heavily than those living in villages.

At the country level, the highest values are observed in Kyrgyzstan and Tajikistan, and this may be associated with the high proportion of rural populations in these countries. Since the rural population ranges between 60–75 percent in these countries, the prevalence of this perception in villages is considered normal.

When classified according to education level as low, medium, and high, it is observed that perceptions across the three groups are generally close in value, indicating that the belief that tax justice is an important variable for democracy is influenced more by factors other than education level. However, as expected, the highest values occur among individuals with medium and high levels of education. This is because individuals with higher education tend to have stronger perceptions of taxation and democracy, higher tax awareness and morality, and greater knowledge of taxation.

At the country level, Kyrgyzstan has the highest values. This can be attributed to the fact that Kyrgyzstan ranks lowest in the education index compared to other countries. Indeed, lower education quality or a lower level of educated citizens may lead to a more sensitive perception of the interaction between tax justice and democracy.

In conclusion, considering all evaluations regarding the interaction between tax justice and democracy, Kyrgyzstan and Tajikistan generally have the highest values, while Turkey has the lowest. In this regard, the development potential of Kyrgyzstan and Tajikistan is noteworthy. The important point is that although these two countries rank highest in terms of economic growth, they

rank in the middle or lower levels in social development indicators. These findings suggest that their high values regarding tax justice as a determinant of democracy stem from their greater sensitivity to democracy and to data related to democratic interaction and determinants. Therefore, it can be stated that social development levels, especially in these two countries, should be supported to enhance tax justice.

From Turkey's perspective, it is observed that Turkey has the highest value in the democracy index ranking. Parallel to this value, it would be expected that Turkey would also have strong results in responses regarding the relationship between tax justice and democracy; however, it generally ranks at the bottom. This situation stems from the recent socioeconomic regression, which placed Turkey at the lowest ranks in sociocultural variables such as political stability, governance, individual freedom, and social capital. Therefore, in order to improve tax justice in the context of democracy in Turkey, regulatory efforts should primarily focus on ensuring a secure social, cultural, and economic environment.